Скапен-штукар

Мольєр

СКАПЕН-ШТУКАР
Комедія на три дії
Переклала Ірина Стешенко
ДІЙОВІ ОСОБИ
Аргант — батько Октава й Зербінетти.
Жеронт — батько Леандра й Гіацінти.
Октав — син Арганта, закоханий у Гіацінту.
Леандр — син Жеронта, закоханий у Зербінетту.
Зербінетта — ніби циганка, а насправді дочка Арганта й кохана Леандра.
Гіацінта — дочка Жеронта й кохана Октава.
Скапен — слуга Леандра, штукар.
Сільвестр — слуга Октава.
Неріна — мамка Гіацінти.
Карл — пройдисвіт.
Два носильники.
Дія відбувається в Неаполі.
ДІЯ ПЕРША
ЯВА 1
Октав, Сільвестр.
Октав. Ах!.. Які прикрі новини для закоханого серця! Жахливе становище!.. То ти оце чув у порті, Сільвестре, що мій батько повертається?
Сільвестр. Так.
Октав. Що він приїздить сьогодні ж уранці?
Сільвестр. Сьогодні ж уранці.
Октав. І що він повертається сюди, щоб мене одружити?
Сільвестр. Так.
Октав. З дочкою синьйора Жеронта?
Сільвестр. Синьйора Жеронта.
Октав. І що її для цього викликають сюди з Таранто?
Сільвестр. Так.
Октав. І ти маєш ці. відомості від мого дядька?
Сільвестр. Вашого дядька.
Октав. Якого мій батько сповістив про все листом?
Сільвестр. Листом.
Октав. А мій дядько, ти кажеш, знає всі наші справи?
Сільвестр. Всі наші справи.
Октав. Ах! Та говори ж нарешті! Що мені, витягати з тебе кожне слово, чи що?

Сільвестр. Що ж мені ще казати? Ви самі жодної подробиці не забуваєте: розказуєте все точнісінько так, як воно й було…

Октав. Порадь принаймні, що мені тепер робити в такому скрутному становищі…

Сільвестр. Далебі, я ще більше, ніж ви, розгубився. Якби мені ще хтось порадив!

Октав. Мене зарізав цей проклятий приїзд!

Сільвестр. А мене хіба ні?

Октав. Як тільки мій батько про все довідається, він налетить на мене цілою бурею докорів!..

Сільвестр. Що там докори?! Добре, коли б на цьому для мене й скінчилося! А то я відчуваю, що мені доведеться заплатити за всі ваші штуки набагато дорожче. Я вже зараз бачу, яка злива стусанів упаде на мою спину.

Октав. О небо! Як його викрутитись?

Сільвестр. Не вадило б вам раніш про це подумати, ніж кидатись наосліп.

Октав. Ах! Ти мене зі світу зведеш твоїми запізнілими порадами!..

Сільвестр. Швидше ви мене зведете зі світу вашою нерозважною поведінкою…

Октав. Що ж мені робити?.. На що зважитись?.. До чого вдатися?..

ЯВА 2

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен. Що це таке, синьйоре Октаве? Що з вами? Що сталося? Яка біда з вами скоїлась? Ви, я бачу, страшенно схвильовані.

Октав. Ах! Мій любий Скапене, я загинув… Я в розпачі… Я найнещасніша людина в світі…

Скапен. Чого б це?

Октав. Хіба ти нічого не чув про мене?

Скапен. Ні.

Октав. Мій батько повертається разом з синьйором Жеронтом, і вони хочуть мене одружити.

Скапен. Ну то й що? Хіба це так страшно?

Октав. Горенько! Ти ж не знаєш причини моєї тривоги!..

Скапен. Ні, але ж те цілком від вас залежить, щоб я довідався про неї. В мене душа добра — я завжди цікавлюся справами юнаків.

Октав. Ах! Скапене, коли б ти міг придумати щось, вигадати якусь таку іщуку, щоб вивести мене з того скрутного становища, в яке я вскочив, — повік-віку я був би тобі вдячний.

Скапен. Сказали вам по правді, мало знайдеться такого, чого б я не зміг зробити, коли візьмуся за діло. Це в мене, певно, з ласки неба якийсь талант до різних вигадок та спритних штук, що їх вульгарні невігласи звуть шахрайством, і я можу, не вихваляючись, сказати, що небагато знайдеться людей, здатних на хитрі витівки та інтриги, які більшої б слави заробили в цьому тонкому ремеслі, ніж я… Та, на жаль, тепер мало цінують такі заслуги, і я ні за що вже не беруся після однієї сумної події, що скоїлась оце зі мною.

Октав. Що таке? Яка подія, Скапене?

Скапен. Трапилося так, що я посварився з правосуддям…

Октав. З правосуддям?

Скапен. Атож. Між нами виникло маленьке непорозуміння…

Октав. В тебе з правосуддям?

Скапен. Так. Воно дуже погано поставилося до мене, і я такий тепер розгніваний на невдячність нашого віку, що вирішив не братися ні за які штуки. Годі! Еге ж… Ну, то розкажіть же про вашу пригоду.

Октав. Ти ж знаєш, Скапене, що ось уже два місяці, як синьйор Жеронт разом з моїм батьком вирядились у торговельну подорож заради спільних інтересів.

Скапен. Я це знаю.

Октав. І що вони залишили Леандра й мене на ваш догляд: мене — під опіку Сільвестра, Леандра — під твою.

Скапен. Так. І я чудово виконав свій обов’язок.

Октав. Через деякий час Леандр зустрів одну молоду циганку і закохався в неї.

Скапен. Я й це знаю.

Октав. Ми з ним великі приятелі; він мені відразу розказав про своє кохання й повів мене подивитися на неї. Я згодився з тим, що вона й справді гарненька, але ж не така вже, як йому здавалось. Цілий день у нього тільки й мови, що про неї; нема тої хвилини, коли б він не вихваляв її красу та грацію, її розум… З захопленням розповідав він мені про те, як вона чудово розмовляє, — було, мені розказує, про що вона з ним говорила, згадує кожне слово і, головне, вимагає, щоб я визнав її за найрозумніше створіння в світі. Часом він лаявся, що я мало цікавлюсь його розповідями, сварився зі мною за те, що я байдужий до його палкого кохання.

Скапен. Я зовсім не розумію, до чого ви хилите…

Октав. Якось пішли ми з ним до людей, в яких жила його кохана, коли це чуємо в маленькому будинку на глухій вулиці жалібний стогін і голосні ридання. Питаємося, що таке. На це одна жінка відповіла нам, зітхаючи, що ми можемо побачити там тяжке лихо, хоч то й побиваються сторонні нам люди, але коли ми маємо чуле серце, то будемо, певно, зворушені.

Скапен. Та до чого ж все це йдеться?

Октав. З цікавості я попросив Леандра зайти поглянути, що там робиться. Ми увійшли до кімнати й побачили, що там помирає стара жінка, а коло неї припадає заплакана служниця і гірко ридає молоденька дівчина надзвичайної вроди…

Скапен. Ага-а!..

Октав. Інша здалася б гидкою на її місці… Вона мала на собі куценьку препогану спідничку та нічну кофтинку з простої бумазеї, на голові — жовтий чепчик, що з’їхав їй на потилицю, а з-під чепчика спадало їй на плечі скуйовджене волосся. Та, незважаючи на це, вона вражала своєю красою!..

Скапен. Я починаю потроху розуміти.

Октав. Коли б ти побачив її в ту хвилину, Скапене, ти й сам біг захопився!

Скапен. О, я певний цього!.. Ще й не бачивши її, я вже добре роздивився, яка вона прекрасна…

Октав. Її сльози були зовсім не подібні до тих неприємних сліз, що так псують обличчя; вона плакала так зворушливо і граційно, що була чарівна в своєму горі…

Скапен. Так, так, я все це бачу!

Октав. Ніхто б не втримався від сліз, коли б побачив, як вона пригорталася до тієї старої жінки, називаючи її любою матусею; немає людини, чия душа не була б зворушена, побачивши таке добре створіння!..

Скапен. Справді, це надзвичайно зворушливо!.. І я вже бачу, що те добре створіння вас причарувало.

Октав. Ах! Скапене, і варвар покохав би її!..

Скапен. Ну, звичайно! Хіба ж можна не піддатись коханню?

Октав. Сказавши кілька слів, щоб притишити горе прекрасної дівчини, ми вийшли звідти. Питаю в Леандра, як вона йому сподобалась, — він байдуже відповідає мені: "Нічого собі, гарненька…" Мені досадно стало, що він так холодно про неї говорить, то я вже й не захотів сказати йому, яке враження справила її краса на мою душу…

Сільвестр (до Октава). Ну, так ми не скінчимо й до завтра… Дозвольте мені все де закінчити двома словами. (До Скапена). З того часу серце мого панича запалало: все ходить до неї та й ходить, без коханої і світ йому немилий. Дуже став він учащати, та служниця не приймала, бо вона після смерті матері стала там за господиню. Ось тут-то й кепсько прийшлося моєму паничеві: він і просить, і благає — нічого не виходить! Йому кажуть, що це хоч і бідна дівчина, але з порядної родини і що його прийматимуть тільки як нареченого. Виходить — перешкода! А його пристрасть ще дужче розпалюється! Починає він міркувати, довго міркує, прикидає так і сяк, нарешті зважується — і ось уже три дні, як він з нею одружений.

Скапен. Зрозуміло.

Сільвестр. А тепер несподівано повертається його батько, а чекали його не раніше як за два місяці, а тут іще й дядько довідався про наше одруження; крім того, на нас ще й інше весілля чекає — з дочкою синьйора Жеронта від його другої жінки, яку він, кажуть, узяв у Таранто.

Октав. Та ще додай, що моя кохана зовсім бідна, і я нічим не можу їй допомогти…

Скапен. Оце й усе? І ви обидва голову згубили через отаку дрібничку? Є про що думати! (До Сільвестра). І тобі не сором через якусь там дурницю отак хвилюватися? Здається, — дідько б його не взяв! — високий до неба, а от і не може стулити в своєму мозку отакої собі штучки, якогось маленького плана скласти, щоб полагодити власні справи!.. Фі! Сто чортів! Дали б мені раніше оплести наших старих, я б уже їм показав! Іще я під стіл, пішки ходив, а вже такі штуки втинав, що хоч кому!

Сільвестр. Сказати по правді, не дало мені небо твого таланту. Де вже мені сваритися з правосуддям так, як ти…

Октав. А ось і моя люба Гіацінта!

ЯВА 3

Гіацінта, Октав, Скапен, Сільвестр.

Гіацінта. Ах, Октаве! Невже Сільвестр сказав Неріні правду, що ваш батько повернувся і хоче вас одружити?..

Октав. Так, прекрасна Гіацінто, правду, і ця новина страшенно мене пригнічує.... Що це? Ви плачете?.. Нащо ці сльози?.. Може, ви думаєте, що я вас зрадив?.. Хіба ж ви мені не вірите, не вірите моєму коханню?..

Гіацінта. Ні, Октаве, я вірю, що ви мене кохаєте, але я не знаю, чи ви мене кохатимете завжди...

Октав. Ах! Хіба ж можна, покохавши вас, не кохати вічно?..

Гіацінта. Я чула, що чоловіки кохають не так довго, як жінки, що найпалкіше кохання чоловіків не більше, ніж вогонь, який отут спалахне, отут і погасне.

Октав. Ах, моя дорога Гіацінто, моє серце, певно, не таке, як у інших чоловіків, і я добре почуваю, що кохатиму вас до могили!..

Гіацінта. Я хочу вірити, що ви кажете те, що почуваєте, і я певна, що ви говорите щиро, але я боюся, щоб батьківська влада не знищила у вашому серці ніжних почуттів до мене... Ви цілком залежите від батька, який хоче одружити вас із іншою, і я знаю, що вмру, коли станеться таке нещастя...

Октав. Ні, прекрасна Гіацінто, ніякий батько не зможе примусити мене зламати присягу, і коли вже на те піде, я скоріше виїду звідси, скоріше накладу на себе руки, ніж розлучуся з вами!.. Я ще не бачив тієї, яку мені призначили, а вже почуваю страшенну огиду до неї, і хоч я зовсім не жорстокий, проте бажав би, щоб море назавжди відгородило її від мене... Не плачте ж, моя люба Гіацінто, благаю, — ваші сльози вбивають мене... Я не можу дивитися, як ви плачете, серце мені рветься з туги!..

Гіацінта. Я перестану плакати, якщо ви цього хочете, і твердо зустріну все, що пошле мені небо...

Октав. Небо нас не покине!

Гіацінта. Воно захистить мене, якщо ви мені зостанетеся вірні...

Октав. Я буду вірний повік!

Гіацінта. О, тоді я буду щаслива!

Скапен (набік). Вона зовсім не така дурна, слово честі! І з лиця непогана!

Октав (показуючи на Скапена). Оцей чоловік міг би нам допомогти, якби схотів.

Скапен. Я склав урочисту присягу не втручатися більше в чужі справи, проте... якщо ви обоє гарненько мене попросите, може, тоді...

Октав. Ах! Коли тільки про це мова, я благаю тебе всім серцем: візьмись керувати нашим човном!

Скапен (до Гіацінти). А ви? Ви мені нічого не скажете?

Гіацінта. Я благаю вас так само, як і він, заради всього найдорожчого для вас на світі: допоможіть нашому коханню...

Скапен. Нічого не вдієш — доведеться поступитися й бути гуманним... Гаразд! Поклопочуся вже для вас!

Октав. Повір, що…

Скапен (до Октава). Тихо! (До Гіацінти). Ви йдіть собі додому і заспокойтесь!

ЯВА 4

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен (до Октава). А ви приготуйтеся сміливо зустріти вашого батька.

Октав. Мушу тобі признатися: аж серце мліє, як згадаю про цю зустріч; почуваю, що не зможу подолати моєї природної несміливості.

Скапен. Одначе треба витримати перший натиск і показати свою твердість, а то, помітивши, що ви боїтеся, він почне поводитися з вами, як з малою дитиною. Ну ж бо! Спробуймо, як воно вийде! Трошки сміливіше… І спробуйте відповідати на все, що б він вам не сказав.

Октав. Я зроблю все, що зможу…

Скапен. Так! Спробуймо, щоб ви трохи звикли… Зробімо репетицію і подивімось, як ви виконаєте вашу роль! Нумо почнемо! Обличчя — повне рішучості, голову вище, погляд упевнений!

Октав. Так?

Скапен. Ще, ще сміливіше!

Октав. Отак?

Скапен. Гаразд. Тепер уявіть собі, що я — ваш батько, який має приїхати, і відповідайте мені якомога твердіше, наче ви йому самому відповідаєте… "Як?! Гультяю, нікчемо, негіднику, недостойний сину такого батька, як я! Ти ще насмілився з’явитися мені на очі після всіх твоїх підлих учинків, після всього того, що ти накоїв за час моєї відсутності?! То це такі, наслідки моїх турбот про тебе, шахраю??. Оце такі наслідки? Хіба так повинен ти шанувати свого батька?.. То це так ти мене поважаєш?.." Ну ж бо! Ну, чого ж ви? "В тебе, волоцюго, стало зухвальства повінчатися таємно, без моєї згоди?! Відповідай же мені, мерзотнику, відповідай зараз же! Послухаємо, що ти мені скажеш!.." Ох! Та ну його к бісу, як отак!.. Чого ж ви стоїте, немов неживі?!

Октав. Це того, що я собі уявив, ніби це й справді мій батько гримає на мене…

Скапен. Ага! Ну от, саме тому й не треба стояти отаким тюхтієм.

Октав. Я спробую підбадьоритись і відповідатиму твердо…

Скапен. Напевно?

Октав. Напевно…

Сільвестр. Ось, до речі, й ваш батько!

Октав. О небо!.. Я загинув!..

ЯВА 5

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Стривайте! Октаве!.. Октаве, стійте!.. Ну, ось маєш — утік! Яка нікчемна, полохлива вдача! Ну, візьмімося тепер за старого!

Сільвестр. Що ж я йому скажу?

Скапен. Дозволь уже мені говорити, а сам тільки підтримуй мене.

ЯВА 6

Аргант, Скапен і Сільвестр у глибині сцени.

Аргант (думаючи, що він сам). Чи хто чув коли про такі вчинки!

Скапен (до Сільвестра). Він уже все знає, і воно так засіло у нього в голові, що він сам до себе голосно балакає.

Аргант (думаючи, що він сам). Нечуване нахабство!

Скапен (до Сільвестра). Послухаймо його ще трохи.

Аргант (думаючи, що він сам). Хотів би я знати, що вони мені скажуть про цей чудовий шлюб!

Скапен (набік). Ми вже про це думали…

Аргант (думаючи, що він сам). Може, вони заперечуватимуть?

Скапен (набік). Ні, й не подумаємо!

Аргант (думаючи, що він сам). Чи вони гадають, що їм так минеться?..

Скапен (набік). Це може бути.

Аргант (думаючи, що він сам). Спробують, чого доброго, таке виплести, що й на голову не налізе…

Скапен (набік). Дуже можливо.

Аргант (думаючи, що він сам). Тільки ні до чого всі їхні балачки.

Скапен (набік). Це ми ще побачимо!

Аргант (думаючи, що він сам). Я не слухатиму їхніх побрехеньок!

Скапен (набік). Не нахваляйся!

Аргант (думаючи, що він сам). Я вже зумію знайти надійне містечко для мого негідника сина.

Скапен (набік). Ну, і ми про це подбаємо.

Аргант (думаючи, що він сам). А щодо цього пройдисвіта Сільвестра, то я його добре відлупцюю.

Сільвестр (до Скапена). Я був би дуже здивований, коли б він про мене забув…

Аргант (побачивши Сільвестра). Ага!.. Ви тут, мудрий гувернере нашої родини, взірцевий керівниче молоді!

Скапен. Я дуже радий, добродію, що ви вернулися.

Аргант. Доброго здоров'ячка, Скапене! (До Сільвестра). Ви чудово виконали мої накази!.. Що й казати, мій син поводився дуже розважно, поки я їздив!..

Скапен. Ви, добродію, почуваєте себе дуже добре, як я бачу?

Аргант. Так собі, потрошку… (До Сільвестра). Ти чого мовчиш, негіднику? Чого мовчиш?!

Скапен. Як їздилося, добродію?

Аргант. Ах, господи! Дуже добре! Дай мені спокій, не заважай вилаяти…

Скапен. Ви хочете лаяти?

Аргант. Так, я хочу лаяти!

Скапен. О! А кого ж саме лаяти, добродію?

Аргант (показуючи на Сільвестра). Оцього ледацюгу!

Скапен. А за віщо?

Аргант. Хіба ж ти не чув про те, що тут сталося без мене?!

Скапен. Дещо чув, добродію, — дрібниці, нічого особливого…

Аргант. Як! Дрібниці?! Нічого особливого?! Такий страшний вчинок!..

Скапен. Почасти ви маєте рацію…

Аргант. Таке зухвальство!

Скапен. Це правда…

Аргант. Син одружується без згоди свого батька.

Скапен. Авжеж, то недобре… Тільки, на мою думку, пане, не слід здіймати бучі.

Аргант. Це на твою думку, а ось на мою, то я галасуватиму досхочу! Що?! Може, ти скажеш, що я не маю за що лютувати?

Скапен. Ні, не те… Я теж дуже розгнівався відразу, коли довідався про цю справу; я навіть заради ваших інтересів нагримав на вашого сина. Спитайте в нього, що я йому тут набалакав, як я вилаяв його за те, що він так мало шанує свого батька, а він же повинен йому, цебто вам, ніжки цілувати!.. Ви самі, пане, не змогли б йому сказати більше. Та що з того? Зваживши потім усе, я побачив, що він справді зовсім не такий винний, як це здається спершу.

Аргант. Що ти мені торочиш? Ні сіло ні впало не знати з якою одружився, та ще й не винен?

Скапен. Що ж поробиш, пане… Така вже його доля…

Аргант. А-а! Оце так резон! Тобто можеш робити, що тільки в голову влізе, — шахраювати, грабувати, вбивати, а потім виправдуйся тим, що, мовляв, така вже моя доля.

Скапен. Мій боже! Ви занадто по-філософському розумієте мої слова. Я хочу тільки сказати, що він зовсім фатально, проти свого бажання вплутався в цю справу.

Аргант. А навіщо ж він уплутувався?

Скапен. Та невже ж ви хочете, пане, щоб він був такий самий розсудливий, як і ви? Молоді люди — молоді і не завжди в своїх учинках ідуть за розумом… Живий приклад — наш Леандр: чого вже я йому не говорив, як не навчав, а що ж, і він уже накоїв штук, та ще й не таких, як ваш син. Адже ж ви й "самі, пане, були молоді, і за вами десь грішки водилися… Я чув, наприклад, що ви були дуже приємним кавалером у дамській компанії, користувалися, кажуть, прихильністю найперших тогочасних красунь і ніколи не давали маху.

Аргант. Так, це правда, — я не заперечую; але ж я тільки залицявся до них і ніколи не доходив до таких дурниць, як він.

Скапен. Що ж він мав робити? Він бачить молоду дівчину; та виявляє до нього прихильність. Це вже а нього від вас — його страх як жінки люблять! Він зачарований, ходить до неї, наспівує їй про кохання, палко зітхає, страждає… Вона піддається, він іде далі… Аж тут їх обох застають родичі і примушують його з нею одружитися.

Сільвестр (набік). Ох і спритний штукар!

Скапен. Невже б вам приємніше було, коли б його вбили? Все ж таки краще бути жонатим, ніж мертвим.

Аргант. Мені ніхто не казав, що воно так вийшло…

Скапен (показуючи на Сільвестра). Спитайте лишень у нього, він те ж саме скаже.

Аргант (до Сільвестра). То його примусили одружитися?

Сільвестр. Так, пане.

Скапен. Чи став би я вам брехати?

Аргант. В такому разі він мусив відразу ж піти до нотаря і заявити, що його одружена силою.

Скапен. Цього він не схотів зробити.

Аргант. Тоді мені легше було б розірвати цей шлюб.

Скапен. Розірвати цей шлюб?

Аргант. Так.

Скапен. Ви його не розірвете.

Аргант. Я його не розірву?

Скапен. Ні!

Аргант. Як?! Адже ж на моєму боці батьківські права, та ще й той резон, що сина одружили силою.

Скапен. Він ніколи на це не згодиться.

Аргант. Він на це не згодиться?

Скапен. Ні.

Аргант. Мій син?

Скапен. Ваш син. Невже ж ви справді схочете, щоб він признався в тому, що він злякався і що його присилували одружитись? Він нізащо в тому не признається! Це б його збезчестило і зробило б негідним такого батька, як ви.

Аргант. Мені з цього тільки смішно!

Скапен. Для його власної честі, та й для вашої, він повинен усім говорити, що одружився з своєї волі.

Аргант. А на мою думку, для моєї честі, та й для його, він мусить говорити якраз навпаки.

Скапен. Ні, я певний, що він цього не зробить…

Аргант. Я його примушу!

Скапен. Він цього не зробить, я вам кажу.

Аргант. Зробить, а то я позбавлю його спадщини!

Скапен. Ви?

Аргант. Я!

Скапен. Чудово!

Аргант. Як то "чудово"?

Скапен. Ви ніколи не позбавите його спадщини.

Аргант. Я ніколи не позбавлю його спадщини?!

Скапен. Ні!

Аргант. Ні?

Скапен. Ні!..

Аргант. Та невже? Оце так штука! Я не позбавлю мого сина спадщини?

Скапен. Та кажу ж вам, що ні!

Аргант. Хто ж мені перешкодить?

Скапен. Ви самі.

Аргант. Я?

Скапен. Так. У вас духу не висталить.

Аргант. Вистачить.

Скапен. Ви жартуєте.

Аргант. Зовсім не жартую.

Скапен. Батьківська ніжність зробить своє діло…

Аргант. Нічого вона не зробить.

Скапен. Зробить, зробить.

Аргант. Я ж вам кажу, що буде по-моєму!

Скапен. Дурниці!

Аргант. Не смій говорити "дурниці!".

Скапен. Мій боже! Хіба ж я вас не знаю?.. Ви ж маєте таке добре серце.

Аргант. І зовсім я не добрий, я навіть лихий, коли захочу! Пора, одначе, скінчити цю суперечку — вона псує мені кров… (До Сільвестра). Геть звідси, негіднику. Геть звідси! Біжи знайди мого поганця, а я піду розкажу синьйорові Жеронтові про моє нещастя.

Скапен. Пане, якщо я можу вам чим-небудь допомогти, — я весь до ваших послуг.

Аргант. Спасибі! (Набік). Ах! Чому в мене тільки один син?.. Коли була б жива моя дочка, я відписав би їй зараз увесь мій статок.

ЯВА 7

Скапен, Сільвестр.

Сільвестр. Мушу признатися — ти велика людина і, здається, діло піде на добре. Тільки ось біда — в нас немає грошей, а боргів до біса.

Скапен. Дозволь мені все зробити; я вже дещо вимудрував. Тепер-тільки ламаю собі голову, де б його знайти певну людину, що зіграла б комедію, яку мені потрібно. Чекайно!.. Стань рівно… Надінь шапку набакир, немов який розбишака. Відстав ногу… Руки в боки… Звіром дивись! Тепер пройдись так, як у театрі королі ходять… Ось воно! Якраз це й треба! Ходімо, я навчу тебе секрета, як змінити обличчя й голос…

Сільвестр. Я благаю тебе, не свари ти мене принаймні з правосуддям!

Скапен. Гаразд, гаразд! Ми по-братерському поділимо небезпеки, а три зайві роки галер не повинні спиняти добрих поривань щирого серця!

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Жеронт, Аргант.

Жеронт. Так, звичайно, за такої доброї години наші люди прибудуть сюди ще сьогодні. Один матрос із Таранто запевняв мене, що бачив мого слугу саме тоді, як той мав відплисти. Ї це ж якраз моя дочка їде тоді, коли в нас справи повернули на лихе…

Те, що ви розповіли мені про вашого сина, — ох, як неприємно руйнує всі наші спільні плани!

Аргант. Не турбуйтесь! Даю вам слово, що я усуну всі ці перешкоди, і зараз же візьмуся до справи…

Жеронт. А знаєте, синьйоре Арганте, що я вам скажу? Виховання дітей — це така річ, що вимагає великої увага.

Аргант. Безперечно! А до чого ви це говорите?

Жеронт. А якраз до того, що лихі вчинки юнаків найчастіше бувають наслідком того, що батьки їхні недобре їх виховали.

Аргант. Це іноді трапляється. Проте що ви цим хочете сказати?

Жеронт. Що я хочу цим сказати?

Аргант. Так.

Жеронт. А те, що коли б ви, як воно й годиться хорошому батькові, добре виховали вашого сина, то він ніколи б не встругнув із вами такої штуки.

Аргант. Це правда… І ви, звичайно, далеко краще виховали свого?

Жеронт. Безперечно… І мене без краю засмутив би мій син, коли б він дозволив собі отаке встругнути, як ваш.

Аргант. А що, коли б цей син, якого ви, як хороший батько, так добре виховали, утяв би ще гірш від мого? Га?

Жеронт. Що таке?

Аргант. Що таке?

Жеронт. Що все це означає?

Аргант. А те, синьйоре Жеронте, що ніколи не треба поспішати інших судити! Бо той, хто це хоче робити, нехай спочатку на себе добре гляне — чи все в нього гаразд…

Жеронт. Я зовсім не розумію цієї загадки.

Аргант. Ну, то вам її пояснять.

Жеронт. Хіба ви що-небудь чули про мого енна?

Аргант. Може бути…

Жеронт. А що саме?

Аргант. Побачивши, який я розгніваний, ваш Скапен тільки натякнув мені про щось, але ж докладно нічого не розповів. Ви можете від нього або від когось іншого. довідатися про подробиці. А я побіжу порадитися з адвокатом може, прирозуміємо, як викрутитись… До побачення!

ЯВА 2

Жеронт сам.

Жеронт. Що б це могло бути? Утяв ще гірше від його сина!.. Не знаю, що можна зробити ще гірше від цього: одружитися без дозволу батька. Гіршого вже й не придумаєш!

ЯВА 3

Жеронт, Леандр.

Жеронт. А!.. Ось і ви!

Леандр (підбігає, щоб обняти Жеронта). А! Татку! Який же я радий, що ви повернулися!

Жеронт (ухиляючись від його обіймів). Стривайте! Поговоримо спочатку про справи…

Леандр. Дозвольте ж мені обняти вас і…

Жеронт (знову його відштовхуючи). Кажу ж вам — заждіть!

Леандр. Що таке? Ви не дозволяєте мені, тату, обняти вас на радощах?.

Жеронт. Не дозволяю. Ми маємо де про що поговорити з вами…

Леандр. Про що ж саме?

Жеронт. Станьте так, щоб я бачив ваше обличчя.

Леандр. Що таке?

Жеронт. Дивіться мені просто в вічі.

Леандр. Ну, і що ж далі?

Жеронт. Що тут сталося?

Леандр. Що сталося?

Жеронт. Так. Що ви тут натворили під час моєї подорожі?

Леандр. А що б ви хотіли, тату, щоб я зробив?

Жеронт. Я зовсім не хочу, щоб ви щось зробили, я тільки питаю вас, що ви тут натворили?

Леандр. Я? Я нічого такого не зробив, на що б ви могли нарікати.

Жеронт. Нічого такого?

Леандр. Нічого…

Жеронт. Ну, ви дуже сміливі.

Леандр. Бо я знаю, що я не винен.

Жеронт. А одначе Скапен розповів мені про вас цікаві речі.

Леандр. Скапен?

Жеронт. Ага-а?!.. Це ім’я примусило вас почервоніти!

Леандр. Він розповідав вам щось про мене?..

Жеронт. Не час нам, говорити тут про це, деінде все розсудимо… Іди додому, я зараз повернуся. О лукавий зраднику! Якщо тільки ти мене збезчестив, знай, що ти не син мені більше, можеш і зовсім не навертатися мені на очі!..

ЯВА 4

Леандр сам.

Леандр. Так мене зрадити!.. Мерзотник, який повинен був із сотні причин сам мовчати про те, що я йому довірив, а він перший розказав усе моєму батькові!.. Ах!.. Присягаюся небом, що таку зраду буде покарано по заслузі!

ЯВА 5

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Мій любий Скапене, я такий вдячний тобі за твої турботи! Яка ти чудова людина! Який я щасливий, що небо послало мені тебе на допомогу!..

Леандр. А-а!.. Ось і ви! Я дуже радий, що зустрів вас, пане мерзотнику!

Скапен. До ваших послуг, паничу… Ви мені робите надто велику честь.

Леандр (вихоплюючи шпагу). Ви ще й глузуєте?! О, я ж вас провчу!..

Скапен (падаючи навколішки). Паничу!

Октав (кидаючись між ними, щоб не дати Леандрові вдарити Скапена). Ах! Леандре!

Леандр. Ні, Октаве, не стримуйте мене! Я вас прошу!

Скапен (до Леандра). Але ж, паничу!..

Октав (стримуючи Леандра). Бога ради!

Леандр (хоче вдарити Скапена). Дайте мені зігнати на ньому мою лють!

Октав. Заради нашої дружби, Леандре, не чиніть йому лихого…

Скапен. Паничу, що ж я вам заподіяв?

Леандр (хоче вдарити. Скапена). Що ти мені заподіяв, зраднику?

Октав (стримуючи Леандра). Та годі-бо!

Леандр. Ні, Октаве, я хочу, щоб він зараз же покаявся перед нами в своїх ганебних вчинках. Так, так, мерзотнику, я все знаю — мені оце тільки-но розказали, яку ти встругнув зі мною штуку!.. Ти, може, гадав, що мені не викажуть?.. Але я хочу, щоб ти сам у всьому признався, а ні, то я зараз проколю тебе цією шпагою!

Скапен. Ах, паничу! Невже ж у вас стане на це Духу?

Леандр. Ну, кажи!

Скапен. Я щось вам заподіяв, паничу?

Леандр. Так, так, негіднику! І твоя совість має голосно волати об тім, що ти зробив.

Скапен. Запевняю вас, що я нічого не знаю…

Леандр (кидаючись, щоб ударити Скапена). Ти нічого не-знаєш?..

Октав (стримуючи Леандра). Леандре!

Скапен. Ну, добре! Якщо ви цього вимагаєте, паничу, — признаюся вам: то я випив з приятелем маленьке барильце іспанського вина, що вам подарували цими днями… То я продовбав дірку в тому барильці, а потім полив навколо водою, начебто вино само витекло…

Леандр. То це ти, падлюко, випив моє іспанське вино?! То це через тебе я так вилаяв служницю, думаючи, що то її робота?!

Скапен. Так, паничу… Дуже прошу вибачити…

Леандр. Я дуже радий, що довідався про це… Але справа зараз не в тім.

Скапен. Не в тім, паничу?..

Леандр. Ні! Тут справа зовсім інша, важливіша для мене, і я хочу, щоб ти сам мені про все розказав!

Скапен. Паничу, я не пригадую собі, що б я ще міг зробити…

Леандр (хоче вдарити Скапена). Ти не хочеш говорити?

Скапен. Ай!..

Октав (стримуючи Леандра). Та покиньте!

Скапен. Ну що ж, гаразд, паничу… Тижнів зо три тому, ввечері, ви звеліли мені віднести маленького годинника молоденькій циганці, яку ви кохаєте. Я повернувся

додому — вся одежа в болоті, все обличчя в крові… Я запевнив вас, що мене побили злодії і відібрали годинника… А насправді, паничу, я прибрав його до своєї кишені…

Леандр. То це ти поцупив мого годинника?!

Скапен. Так, паничу, треба ж мені знати, котра година…

Леандр. А-а!.. Я довідуюся зараз про гарні речі! Ну й вірного ж я маю слугу!.. Але я тебе питаю зовсім не про те!

Скапен. Не про те?

Леандр. Ні, мерзотнику, мені треба почути від тебе щось інше!

Скапен (набік). Сто чортів!

Леандр. Говори швидше, мені ніколи!

Скапен. Паничу, це все, чим я завинив.

Леандр (хоче вдарити Скапена). Це все?

Октав (стаючи перед Леандром). Ну, ну!

Скапен. Гаразд!.. Зараз, паничу… Може, пригадуєте: півроку тому, вночі, вовкулака побив вас ломакою; ще ви впали в льох, тікаючи від нього, і мало в’язів собі не скрутили.

Леандр. То що з того?

Скапен. Це я, паничу, був отим вовкулакою.

Леандр. То де ти, негіднику, ще й вовкулакою переодягся?!

Скапен. Так, паничу. Тільки для того, щоб трохи вас налякати і відбити охоту ганяти нас цілими ночами, як ви звикли робити.

Леандр. В свій час я тобі все пригадаю. А зараз ти мусиш сказати мені, що ти там намолов моєму батькові!

Скапен. Вашому батькові?

Леандр. Так, так, мерзотнику, моєму батькові!

Скапен. Та я ще його і в очі не бачив, — відколи він повернувся.

Леандр. Ти його ще не бачив?

Скапен. Ні, паничу.

Леандр. Ти не брешеш?

Скапен. Звичайно, кажу правду. Я попрошу його самого підтвердити вам мої слова.

Леандр. Проте він сам мені сказав…

Скапен. З, вашого дозволу, він вам сказав неправду.

ЯВА 6

Леандр, Октав, Карл, Скапен.

Карл. Пане, я приніс вам новину, дуже прикру для вашого кохання.

Леандр. Що таке?

Карл. Оті ваші цигани забирають із собою Зербінетту, а вона сама, вмиваючися сльозами, доручила мені якнайскоріше повідомити вас, що коли він за дві години не пришлете циганам тих грошей, які вони за неї вимагають; то втратите її назавжди.

Леандр. За дві години?

Карл. За дві години.

ЯВА 7

Леандр, Октав, Скапен.

Леандр. Ах! Мій любий Скапене!.. Поможи мені, благаю!

Скапен (підводиться і гордо проходить повз Леандра). Ага!.. "Мій любий Скапене!" Тепер я "мій любий Скапен" — тоді, коли мене потребують…

Леандр. Слухай-но, я прощаю тобі все, в чому ти мені признався. Навіть і гірші речі, якщо ти їх вчинив.

Скапен. Ні, ні, не прощайте мені нічого! Заколіть мене своєю шпагою… Вбийте мене! Дуже буду радий…

Леандр. Ні, ні! Благаю тебе, краще ти поверни мені життя, визволивши мою кохану!..

Скапен. Нізащо, нізащо!.. Вбийте мене — це буде краще!..

Леандр. Ти мені занадто дорогий! Прошу тебе, допоможи-мені, — з твоїм надзвичайним хистом ти можеш подолати всі перешкоди.

Скапен. Ні! Кажу ж вам: убийте мене!

Леандр. Ах! Зроби ласку, забудь усе і подай мені допомогу, якої я в тебе так благаю.

Октав. Скалене, треба для нього щось зробити.

Скапен. Після такої образи?!

Леандр. Благаю тебе: забудь усе, що я наговорив тобі під гарячу руку, і придумай, чим мені допомогти…

Октав. І я теж тебе прошу.

Скапен. Ця образа лягла мені на серце!

Октав. Не будь злопам’ятним…

Леандр. Невже ж, Скапене, ти покинеш мене, коли жорстоке лихо загрожує моєму коханню?!

Скапен. Ні за що ні про що так мене образити!

Леандр. Каюсь, я винен!

Скапен. Вилаяти мене падлюкою, негідником, шахраєм, мерзотником!

Леандр. Ти не можеш собі уявити, як я жалкую…

Скапен. А ще до того пориватися заколоти мене шпагою!..

Леандр. Від щирого серця прошу тебе — вибач мені! Хочеш — я кинуся тобі до ніг… Ну ось, Скапене, я на колінах… Благаю тебе ще раз, не покидай мене!

Октав. Ну, після цього, Скапене, треба вже зглянутися на нього.

Скапен. Встаньте! Іншим разом не будьте такий необачний.

Леандр. Ти обіцяєш допомогти мені?

Скапен. Треба подумати…

Леандр. Але ж ти знаєш, час не жде…

Скапен. Не турбуйтесь! Скільки вам треба?

Леандр. П’ятсот екю.

Скапен. А вам?

Октав. Двісті пістолів.

Скапен. Я хочу вимантачити ці гроші у ваших батьків… (До Октава). Щодо вашого батенька, то механіку вже знайдено. (До Леандра). А з вашим, хоч він і скупий страшенно, ще легше підстроїти цю штуку. Самі знаєте, хвала богові, він не дуже багатий на розум. Мені здається, його можна запевнити в чому завгодно… Ви цим не ображайтеся, паничу: між ним і вами — нічого спільного! Адже ж ви добре знаєте, якої всі про це думки: що він вам батько тільки про людське око.

Леандр. Не забріхуйся, Скдпене!

Скапен. Добре, добре! Тут немає чого соромитись! Ви смієтеся?.. Стривайте, ось іде Октавів батько! Почнемо з нього; добре, що сам на очі навернувся… Ідіть собі обидва звідси. (До Октава). А ви скажіть вашому Сільвестрові, щоб він мерщій приходив виконувати свою роль.

ЯВА 8

Аргант, Скапен.

Скапен (набік). Він усе ще роздумує!

Аргант (думаючи, що він сам). Так-безглуздо себе поводити! Бозна з ким зв'язатися! Ой… молоде та зелене!

Скапен. До ваших послуг, пане!

Аргант. Здоров, Скапене.

Скапен. А ви все ще своїм сином голову собі сушите?

Аргант. Мушу тобі признатися, це дуже мене засмучує.

Скапен. Пане, в нашому житті щохвилини трапляються різні несподіванки; нема краще, як бути завжди до них готовим. Колись давно чув я і добре запам’ятав один вислів якогось стародавнього мудреця.

Аргант. Який?

Скапен. А такий, що коли батько від’їздить від сім’ї, він мусить бути готовий до всякого лиха, що може статися вдома: і дім у нього згорів, і гроші в нього. вкрали, і дружина його померла, і син його покалічився, і дочку його зведено. І він повинен вважати за особливе щастя для себе, коли побачить, що не все те над ним збулося… Я сам, з моєю маленькою філософією, завжди додержую цього мудрого правила і, повертаючись із подорожі додому, завжди наперед припускаю, що мені доведеться прийняти від мого пана гнів, докори, стусани, навіть і батоги, а коли чого не перепадає, я щиро дякую моїй щасливій долі.

Аргант. Все це дуже добре. Але я все-таки не можу примиритися з отим свавільним одруженням!.. Адже ж воно зруйнувало всі наші плани… Я оце зараз радився з адвокатом про те, як би розірвати той шлюб…

Скапен. Ой пане, якщо ви тільки мені вірите, тут треба якось інакше полагодити справу. Ви ж знаєте, що таке наші судові процеси! В таке болото влізете, що й з головою заховаєтесь!

Аргант. Ти маєш рацію, я це й сам добре бачу… Але який же інший шлях?

Скапен. Мені здається, що я його знайшов. Я співчуваю вашому горю і добре-таки

розкинув розумом, як би полагодити цю справу. Серце мені болить, коли я бачу, як діти засмучують своїх шановних батьків, а до вас, пане, я завжди почував особливу симпатію.

Аргант. Я тобі дуже вдячний.

Скапен. Так оце знайшов я брата тієї дівчини, з якою ваш син одружився. Той брат такий хоробрий, ну головоріз, та й годі! Він тільки про бійки й говорить… Вбити людину — для нього все одно що кухлик винця вихилити! Повів я з ним розмову про шлюб його сестрички і пояснив йому, як легко вам розірвати цей шлюб, посилаючись і на насильство, що його заподіяло вашому синові, і на батьківське право, ну й на підтримку, що ви. Її знайдете в самого правосуддя, яке візьме до уваги і ваше право, і ваші гроші, і ваші зв’язки… Кінець кінцем я його так обкрутив, що коли запропонував йому покінчити справу мировою за деяку суму, то він зовсім згодився розірвати цей шлюб, якщо тільки ви дасте йому грошей.

Аргант. А скільки ж йому треба?

Скапен. О! Він спочатку заправив страшенно багато.

Аргант. А скільки?

Скапен. Та наче з глузду з’їхав!

Аргант. А все ж таки?

Скапен. Менш як за п’ять або шість сотень пістолів він і говорити не схотів.

Аргант. Щоб йому п’ять або шість сотень лихоманок, по чотири дні кожна!.. Що, він глузує з людей, чи що?!

Скапен. Я йому казав те ж саме. Звичайно, я й на думці не мав погоджуватись і сказав йому, що він даремно вважає вас за такого простака, щоб ото злупити з вас п’ять або шість сотень пістолів. Нарешті після довгих балачок ми ось на чому порішили. "Зараз я маю їхати до армії, — сказав він мені, — маю справити собі одежу, а для цього потрібні гроші, і хоч-не-хоч я згоджуюсь на те, що мені пропонують. Мені треба доброго коня до війська, а менш як за шістдесят пістолів не купиш пристойного коня".

Аргант. Ну що ж! Я йому дам тих шістдесят пістолів.

Скапен. Треба збрую й пістолети, а на це теж не менш як пістолів із двадцять піде.

Аргант. Двадцять пістолів та шістдесят — це вісімдесят пістолів…

Скапен. Атож.…

Аргант. То багато. Ну, та вже нічого. Я й на це згоден.

Скапен. Йому ще й для слуги кінь потрібний, за нього доведеться пістолів із тридцять дати.

Аргант. Як, сто чортів! Хай ходить пішки! Нічого йому не дам.

Скапен. Пане…

Аргант. Ні. Ото нахаба!

Скапен. Ви хочете, щоб його слуга ходив пішки?

Аргант. Нехай ходить, як йому до вподоби, разом із своїм хазяїном.

Скапен. Боже мій, пане, чи варт балакати за таку дрібницю?.. Я вас прошу, не

доводьте справу до процесу. Віддайте краще все, тільки не зв’язуйтеся з правосуддям.

Аргант. Гаразд! Нехай так! Я дам йому ще тридцять пістолів.

Скапен. Ще, каже, йому в’ючний мул потрібний, щоб…

Аргант. О! Нехай він іде під три чорти разом із своїм мулом! То вже занадто! Я краще подамся до суду.

Скапен. Бога ради! Пане…

Аргант. Ні, не дам більше нічого.

Скапен. Але ж маленьке муленятко, пане…

Аргант. Я йому навіть осла не дам.

Скапен. Але ж поміркуйте…

Аргант. Ні, я вже краще позиватимусь.

Скапен. Ех, пане, ну навіщо ви це кажете? Погляньте-но, що робиться по судах! Скільки там апеляцій, юридичних інстанцій та різних неприємних процедур! Скільки там лютих звірів, що триматимуть вас у пазурах: пристави, повірені, адвокати, секретарі, їхні помічники, доповідачі та судді зі своїми писарчуками! Адже ж ні один з них не спиниться перед тим, щоб за якого-небудь злиденного хабара провалити найвірнішу в світі справу. Пристав підсуне фальшивого протоколи, і вас засудять так, що ви й незчуєтесь. Повірений порозуміється з ворожою стороною і продасть вас за чисті грошенята. Вашого адвоката підкуплять, і він не прийде на суд, коли розглядатимуть вашу справу, а хоч і прийде, то тільки набалакає дурниць, що не мають ніякого відношення до справи. Якийсь там урядовець надряпає заочне обвинувачення проти вас та й прочитає вам обвинувальний присуд. Писар доповідача приховає важливі для вас документи, а іноді й сам доповідач промовчить про них — наче їх і не бачив. Коли ж вам якимсь чудом і пощастило б усунути всі ті перешкоди, то й тоді, на диво вам, раптом виявиться, що суддів устигли намовити проти вас або їхні власні коханки, або ж такі собі особи святі та божі. Ех!.. Пане, якщо тільки маєте змогу — тікайте від того пекла. Почати процес — це однаково що засудити себе живцем на вічні муки! Я, тільки-но подумаю про судовий процес, так би й тікав світ за очі!

Аргант. Скільки ж йому треба, щоб осідлати мула?

Скапен. Пане, за мула, за коня, за коня для слуги, за збрую й за пістолети та на виплату невеличкого боргу своїй хазяйці він просить лише двісті пістолів.

Аргант. Двісті пістолів?..

Скапен. Так.

Аргант (ходить розлютований). Гаразд, гаразд! Поговоримо на суді…

Скапен. Подумайте!

Аргант. Буду судитися!

Скапен. Ой пане, не кидайтеся в оцю…

Аргант. Хочу позиватися!

Скапен. Та вам же для того будуть потрібні гроші. Вам доведеться за протокол платити, за те, щоб засвідчити підписи, — платити, за довіреність — платити, за те, щоб подати прохання, треба платити; адвокатові за поради, за одержання назад документів,

добові повіреному — теж. Вам доведеться платити за консультації, платити адвокатам за промови, платити за копії з різних паперів. Вам доведеться платити за доповіді, за ухвалу, за реєстрування, за те, щоб прискорити справу, за накладання заборон, за посвідчення, за підписи, за виписки, за відправку — за все треба платити! Я вже не кажу про те, скільки хабарів вам доведеться давати! Віддайте ці самі, гроші тому чоловікові, та й по всій справі!

Аргант. Як! Двісті пістолів?!

Скапен. А так! Ви ще й заробите... Я підрахував, у що вам стане правосуддя, і побачив, що коли ви заплатите, як той просить, двісті пістолів, то в кишені у вас лишиться принаймні півтораста пістолів, та ще й позбудетесь усяких турбот та неприємностей! Що ж до мене, пане, я волів би заплатити триста пістолів, ніж мати справу з судом, хоч би тільки для того, щоб не слухати всіх отих дурниць, що їх привселюдно говорять при цій нагоді оті блазні-адвокати!

Аргант. Начхав я на це! Мені байдужісінько, що говоритимуть про мене адвокати!

Скапен. Ви зробите так, як вам схочеться, але я на вашому місці не заводив би судового процесу.

Аргант. Нізащо не дам двісті пістолів.

Скапен. А ось і той, про кого ми говоримо.

ЯВА 9

Аргант, Скапен, Сільвестр, переодягнений розбишакою.

Сільвестр. Скалене, ану лишень покажи мені цього Арганта, батька Октава!

Скапен. Навіщо, добродію?

Сільвестр. Я оце довідався, що він хоче зі мною позиватися, хоче розірвати судом шлюб моєї сестри!

Скапен. Я не знаю, що він собі думає, а тільки він не згоджується заплатити вам двісті пістолів, — каже, що це занадто багато.

Сільвестр. Смерть йому! Голову розтрощу! Черево проколю! Ну, нехай тільки він мені попадеться, життям присягаюся, головою присягаюся, так відлупцюю — навіки скалічу! А там нехай мене хоч живцем колесують!

Аргант, щоб його не помітили, тремтячи з жаху, ховається за Скапена.

Скапен. Добродію, той Октавів батько не з боягузів і, певно, вас анітрішки не злякається.

Сільвестр. Він, він?! Кров за кров!.. Хай мене чорти візьмуть!.. Коли б він зараз був тут, я, не вагаючись, проткнув би йому шпагою живіт!.. (Побачивши Арганта). А це що за чоловік?

Скапен. Це не він, добродію, це не. він.

Сільвестр. Може, один з його друзів?..

Скапен. Ні, добродію, навпаки — його запеклий ворог.

Сільвестр. Його запеклий ворог?

Скапен. Так.

Сільвестр. Тьфу! Сто чортів! Дуже радий... (До Арганта). То ви, добродію, ворог

цьому негіднікові Аргантові? Чи не так?

Скапен. Так, так, ручуся вам!

Сільвестр (міцно тисне Аргантові руку). Дайте-но руку, дайте! Даю вам слово, присягаюся! Честю моєю присягаюся! Цією шпагою, що ношу! Присягаюся всім, чим хочете, що сьогодні ж визволю вас від цього негідника, від цього ледацюги Арганта! Покладіться на мене!

Скапен. Добродію, в нашій країні заборонено всяке насильство.

Сільвестр. Хо!.. Начхати я на все хотів! Мені нема чого втрачати!..

Скапен. Але ж синьйор Аргант вживе рішучих заходів. Він має родичів, друзів і слуг. Йому всі допоможуть дати вам відсіч.

Сільвестр. Оцього мені якраз і треба, чорт забирай. Оцього мені й треба! (Видобуваючи шпагу). Ех, де наше не пропадало!.. Ну, давайте його мерщій сюди з усією підмогою!.. Нехай їх хоч тридцять буде! Нехай хоч яку зброю в руках триматимуть! (Стає в позицію). Як?! Чортові діти?! Ви ще насмілюєтесь на мене нападати?! Ну що ж! Хай вам дідько, націляйтеся! (Починає фехтувати на всі боки, ніби відбиваючи невидимих ворогів). Я всіх вас переберу! Вперед! Сміливіше! Раз! Два! Тверда нога, вірне око! Ах, негідники! Ах, каналії! Ви хочете сюди?.. Ну, що? Чия зверху? Держіться, мерзотники! Держіться! Ану, ще раз! Ану, ще! (Повертаючись до Арганта й Скапена). А-а, тут іще вони є!.. Як?.. Ви відступаєте? Стійте, хай вам чорт! Стійте!

Скапен. Хе-хе-хе! Добродію, ми — не вони.

Сільвестр. Тепер ви знатимете, як жартувати зі мною!..

ЯВА 10

Аргант, Скапен.

Скапен. Ну, що скажете? Ви бачите, скільки людей убито за дві сотні пістолів! А тепер бажаю вам успіху.

Аргант (весь тремтить). Скапене…

Скапен. Що скажете?

Аргант. Я вирішив дати йому двісті пістолів…

Скапен. Ах, як я з цього радію, люблячи вас.

Аргант. Ходім пошукаємо його; гроші зі мною.

Скапен. Ви можете віддати їх мені. Вам тепер незручно йти до нього після того, як ми його запевнили, що ви — не ви. Ще й, крім того, боюсь я, щоб він, довідавшись, хто ви такий, не заправив більше.

Аргант. Так, це правда, проте я дуже хотів би побачити, як я віддаватиму свої власні гроші.

Скапен. Ви не довіряєте мені?

Аргант. Довіряю, але ж…

Скапен. Сто чортів! Пане, або я шахрай, або чесна людина — щось одне з двох… Та чи й стану я вас дурити? Який мені інтерес? Адже ж я задля вас клопочуся та задля мого хазяїна, з яким ви хочете породичатись. А якщо ви не вірите мені, то краще я все

це відразу покину, не втручатимуся більше ні в що… Шукайте собі когось іншого, хто б уладнав вашу справу!

Аргант. На, ось, візьми!

Скапен. Ні, пане, не довіряйте мені ваших грошей… Мені ще краще буде, коли ви знайдете собі когось іншого…

Аргант. Боже мій!.. Та бери ж!

Скапен. Ні, кажу ж вам: не довіряйте мені зовсім! Хто його знає, а може, я хочу поцупити ваші гроші?

Аргант. Бери, я тобі кажу! Не сперечайся більше зі мною. Тільки гляди — май осторогу!

Скапен. Не турбуйтесь, не такий вже я дурень.

Аргант. Я чекатиму на тебе дома.

Скапен. Прийду, прийду, аякже! (Сам). З одним готово! Тепер треба взятися за другого… Ах! Ось і він сам… Наче небо одного за одним заганяє їх у мої тенета…

ЯВА 11

Жеронт, Скапен.

Скапен. (удає, ніби не бачить Жеронта). О небо!.. Ой, яке несподіване лихо!.. Ой нещасний батько… Бідний Жеронте, що ти тепер робитимеш?!

Жеронт (набік). Що він там про мене говорить? Ще й обличчя таке засмучене…

Скапен. Чи немає тут кого, хто б мені сказав, де зараз синьйор Жеронт?

Жеронт. Що слалося, Скапеие?

Скапен (бігаючи по сцені, ніби не чує й не бачить Жеронта). Де б мені його зустріти і розказати йому про таке нещастя?!

Жеронт (бігаючи за Скапеном). Та в чім справа?

Скапен. Бігаю, бігаю і ніде не можу його знайти!

Жеронт. Але ж ось я тут!

Скапен. Заховався, мабуть, у таке місце, що й не відгадаєш!

Жеронт (спиняючи Скапена). Ей! Чи ти сліпий, що мене не бачиш?

Скапен. Ах!.. Пане, я ніяк не міг вас знайти!..

Жеронт. Та я ж уже цілу годину кручуся перед самісіньким твоїм носом! Ну, то в чім річ?

Скапен. Пане…

Жеронт. Ну?

Скапен. Ваш син, пане…

Жеронт. Ну! Мій син?..

Скапен. З ним скоїлося незвичайне, нечуване нещастя!..

Жеронт. Та яке саме?..

Скапен. Я його оце зустрів страшенно засмученого через ваші докори. Не знаю, що ви там йому набалакали, а тільки мене ви вже зовсім даремно сюди приплутали. Отож, щоб розважитися трохи, пішли ми з ним удвох прогулятися в порті. Там, між іншим, нашу увагу привернула добре впоряджена турецька галера. Коли це молодий турок,

приємний на вроду, запрошує нас зайти на ту галеру і навіть сам подає нам руку. Тож ми на ту галеру і вступили. Турок був дуже чемний з нами: почастував нас чудовими фруктами, які тільки можна собі уявити, ще й вином, та таким добрим, що, мабуть, у цілому світі кращого не знайдеш.

Жеронт. Я не бачу в цьому ніякого нещастя…

Скапен. Ось почекайте, пане, дайте договорити… Поки ми отак собі частувалися, турок звелів вивести галеру в море, і-коли ми вже від'їхали далеко від порту, він наказав посадити мене в човен і звелів переказати вам, що коли ви зараз же не надішлете йому через мене п'ятсот екю, він завезе вашого сина в Алжір.

Жеронт. Як, сто чортів! П'ятсот екю?!

Скапен. Так, пане, а головне, він дав мені для цього тільки дві години строку.

Жеронт. Ах, він розбійник, отой турок! Та він же мене без ножа зарізав!

Скапен. Вам, пане, слід мерщій подумати, як визволити з тих кайданів вашого сина, якого'ви любите так. ніжно…

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?

Скапен. Він не думав, що таке станеться.

Жеронт. Іди, Скапене, іди мерщій, скажи тому бусурменові, що я пошлю проти нього правосуддя.

Скапен. Правосуддя в чистому морі?.. Вії що, сміх собі робите з добрих людей?

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?

Скапен. Жорстока доля керує іноді людськими вчинками.

Жеронт. Ну, Скапене, тепер ти мусиш довести мені твою відданість.

Скапен. Що ж я маю зробити, пане?

Жеронт. Біжи до того турка і скажи йому, щоб він вернув мені мого сина і що ти зостанешся замість нього заручником, доки я не зберу потрібної суми.

Скапен. Ех! Пане, чи подумали ви про те, що говорите? Та невже ж ви гадаєте, що той турок такий дурний, що прийме такого нікчему, як я, замість вашого сина?

Жеронт. Якого біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Він не передбачав такого нещастя. Зважте, пане: я маю тільки дві години строку.

Жеронт. Ти кажеш, він просить…

Скапен. П'ятсот екю.

Жеронт. П'ятсот екю! Де ж його совість?

Скапен. Ви ж самі, пане, знаєте — ну, яка ж то може бути совість у турка!

Жеронт. А чи розуміє він гаразд, що таке п'ятсот екю?

Скапен. Аякже, пане, він знає, що це півтори тисячі ліврів.

Жеронт. Може, той розбійник гадає, що півтори тисячі ліврів під ногами валяються?!

Скапен. То такі люди, що й слухати нічого не хочуть.

Жеронт. І якого біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. То правда, та що ж поробиш! Ми й гадки не мали, що таке скоїться. Бога

ради, пане, поспішайте!

Жеронт. На! Ось тобі ключ від моєї шафи.

Скапен. Гаразд.

Жеронт. Ти її відімкнеш.

Скапен. Чудово!

Жеронт. У ній ти знайдеш ліворуч великого ключа від горища.

Скапен. Так.

Жеронт. На горищі з великого кошика ти повибираєш усю стару одежину і продаси її ганчірникові, а на ці гроші викупиш мого сина.

Скапен (повертаючи Жеронтові ключа). Ой пане! Ви ніби в гарячці! Та я й сотні франків не матиму за те дрантя. А потім не забувайте, який короткий строк мені призначено.

Жеронт. То якого ж біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Ох! Це вже зайві слова! Забудьте ви про ту галеру, збагніть, що час не жде. Адже ж ви ризикуєте втратити вашого сина. Горенько!.. Мій бідний паничу!.. Може, я вже ніколи, тебе більше не побачу! Може, саме в цю хвилину тебе вже везуть до Алжіру на вічну Неволю! Хай небо буде мені свідком — я зробив для твого порятунку все, що міг, і якщо тебе не викупили, то звинувачуй у цьому тільки твого жорстокого батька.

Жеронт. Стривай, Скапене! Я піду десь роздобуду потрібну суму.

Скапен. Поспішайте, пане! Я тремчу від думки, що ми можемо запізнитися.

Жеронт. То ти кажеш — чотириста екю?

Скапен. Ні. П’ятсот екю.

Жеронт. П’ятсот екю?!

Скапен. Атож.

Жеронт. Ну якого ж біса понесло його на ту галеру?!

Скапен. Ви маєте рацію… Але ж не гайте часу.

Жеронт. Хіба він не міг знайти собі іншого місця для прогулянки?

Скапен. Це правда; але ж швидше, пане!

Жеронт. Ах! Проклята галера!

Скапен (набік). Ото запала йому в голову та галера!

Жеронт. Слухай, Скапене, я зовсім забув, що саме одержав таку суму золотом, і аж ніяк не гадав, що її так скоро в мене відберуть… (Виймаючи гаманця з кишені і ніби даючи Скапенові). Бери… Іди ж і викупи мого сина.

Скапен (простягаючи руку). Слухаю, пане.

Жеронт (тримаючи гаманця, вдає, ніби хоче віддати його Скапенові). Але ж скажи тому туркові, що він — падлюка…

Скапен (простягаючи руку). Так.

Жеронт (не віддаючи гаманця). Безчесна людина…

Скапен (усе ще простягаючи руку). Так.

Жеронт (так само). Людина без совісті, грабіжник!..

Скапен. Та вже покладіться на мене!

Жеронт (так само). Що він витягає в мене з кишені п’ятсот екю, не маючи на те ніякого права…

Скапен. Так.

Жеронт (так само). Що я йому цього ніколи не подарую, ні живий ані мертвий!..

Скапен. Дуже добре…

Жеронт (так само). І що коли я вже його впіймаю, то добре помщуся!..

Скапен. Гаразд!

Жеронт (ховаючи гаманця в кишеню і йдучи). Іди, йди швидше, викупи з неволі мого сина.

Скапен (біжить за Жеронтом). Агов, пане!

Жеронт. Чого тобі треба?

Скапен. А де ж гроші?

Жеронт. Хіба ж я тобі їх не віддав?

Скапен. Та де там! Ви ж їх поклали собі в кишеню.

Жеронт. Ах, горе мені зовсім памороки забило…

Скапен. Це я добре бачу.

Жеронт. Ну якого ж біса понесло його на ту галеру?! Ах!.. Проклята галера! Мерзенний турок! Щоб йому сто чортів на його голову!

Скапен (сам). Гляньте-но, як йому шкода з цими грішми розлучатися! Стривай, я ще не зовсім поквитався з тобою! Ти ще й іншою монетою заплатиш мені за те, що набрехав на мене своєму синові!

ЯВА 12

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Ну що, Скапене? Чи пощастило тобі владнати мою справу?

Леандр. Чи ти зробив що-небудь, щоб допомогти мені в горі?

Скапен (до Октава). Ось маєте — двісті пістолів! Я о видурив у вашого батька.

Октав. Ах! Яка це для мене радість!

Скапен (до Леандра). А для вас я нічого не міг зробити.

Леандр (хоче йти). От і край!.. Навіщо мені життя, коли в мене відібрали Зербінетту!..

Скапен. Стійте! Стійте! Заспокойтесь!.. Та й "куди це ви поспішаєте?!

Леандр (повертаючись). А що ж мені залишається, по-твоєму?!

Скапен. Годі, годі! Ваша справа у мене в. кишені.

Леандр. Ах!.. Ти повертаєш. мене до життя!

Скапен. Тільки з умовою, що ви дозволите мені трохи помститися на вашому батькові за ту штуку, яку він мені встругнув.

Леандр. Все, що ти схочеш!

Скапен. Ви мені обіцяєте при свідкові?

Леандр. Так.

Скапен. Ось маєте; тут п’ятсот екю.

Леандр. Ходім же швидше викупати мою кохану!..

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Зербінетта, Гіацінта, Скапен, Сільвестр.

Сільвестр. Отже, ваші кохані юнаки вирішили, щоб ви обидві були вкупі; ми переказуємо вам те, що нам наказано.

Гіацінта (до Зербінетта). Це розпорядження дуже приємне для мене. Я з радістю вітаю таку милу подругу, і то лише від вас залежить, щоб дружба наша була такою ж щирого, як і та, що з'єднує наших коханих.

Зербінетта. Дякую вам за ласкаве слово. Я завжди готова відгукнутися на заклик щирої дружби.

Скапен. А на заклик кохання?

Зербінетта. Кохання — це інша річ; там далеко більше небезпеки, а мені бракує відваги.

Скапен. Мені здається, ви надто немилосердні до мого панича: те, що він зробив для вас, мало б надати вам сміливості відповісти на його почуття.

Зербінетта. Я ще не зовсім довіряю його почуттям, а того, що він для мене зробив, ще не досить, щоб я могла покластися на нього цілком. Я маю веселу вдачу і сміюся без упину, та хоч я й смішлива, а проте дуже обачна, і твій пан помиляється, коли гадає, що досить було мене викупити, щоб домогтися мого кохання., Тут не самі тільки гроші потрібні, а іще дещо… Для того, щоб я могла відповідати на його кохання так, як він того бажає, потрібна ще присяга на вірність та деякі обряди.

Скапен. Адже ж цього він тільки й хоче! В нього щодо вас найчесніші наміри. Та я б і не втручався в цю справу, коли б мій панич думав інакше.

Зербінетта. Хочу цьому вірити, бо це кажете мені ви, але я передчуваю, що батько Леандрів чинитиме перешкоди.

Скапен. Ми знайдемо спосіб усе владнати.

Гіацінта (до Зербінетти). Подібність нашої долі повинна ще більше зміцнити нашу дружбу; нас обох пригнічує однакова тривога, нам обом загрожує однакове нещастя…

Зербінетта. Ваше становище все ж таки краще: ви хоч принаймні знаєте, хто ваші батьки, ви можете сказати, хто ваші рідні, а вони вас підтримають, вони зроблять все для вашого щастя і примусять, кого треба, визнати ваш шлюб. Мені ж немає від кого сподіватися допомоги, і моє становище не пом'якшить волі батька, якому потрібні тільки гроші…

Гіацінта. Але ж ви маєте ту перевагу, що вашого коханого не примушують одружитися з іншою.

Зербінетта. Зрада коханого — це ще не те, чого слід боятися найбільше. Ми певні наших гарних якостей, певні того, що нас є за що кохати, і нам нема чого боятися зради… В таких справах найстрашніше для нас — батьківська влада, перед нею всі гарні якості — ніщо.

Гіацінта. Лишенько!.. І чого таким чистим почуттям судилося стільки перешкод!..

Ах, як солодко кохати, коли ніщо не перешкоджає ніжному єднанню двох сердець!

Скапен. Ви жартуєте! Спокій в коханні — то нестерпний спокій. Таке одноманітне щастя швидко надокучає. В житті потрібні зміни, коливання — то вниз, то вгору; перешкоди, навпаки, розпалюють кохання і надають великої цінності насолодам.

Зербінетта. Ах, Скапеие, розкажи нам, як ти спритно вимантачив гроші в твого скупого старого пана; мені казали, що це дуже кумедна історія! Адже ти знаєш, що, розповідаючи мені різці веселі пригоди, ти нічого не втрачаєш: я щедро плачу тобі за них щирим сміхом.

Скапен. Ось нехай Сільвестр, він не гірше від мене все вам розкаже. А у мене в голові вже зародився новий план маленької помсти, від якої я наперед відчуваю велику насолоду!

Сільвестр. І тобі ото охота вплутуватись у різні неприємні справи?

Скапен. Люблю ризиковані витівки..

Сільвестр. Я вже тобі казав і ще раз кажу: послухайся мене, облиш свої штуки, їй-бо!

Скапен. Аякже! Так я тебе й послухався!

Сільвестр. Ну, на дідька тобі ця забавка?

Скапен. А ти якого дідька так турбуєшся?

Сільвестр. А такого, що тебе, бачу я, любісінько можуть почастувати добрим прочуханом!

Скапен. Ну, то що з того? Адже ж не по твоїй спині дрючок походить, а по моїй.

Сільвестр. Це правда — ти сам своїй спині хазяїн і можеш порядкувати нею, як тобі заманеться!

Скапен. Такі небезпеки ніколи ще мене не спиняли. Терпіти не можу паскудних боягузів! Куди їм усякі витівки, коли їм ввижається страшна кара!

Зербінетта (до Скалена). Ти скоро нам будеш потрібний..

Скапен. Ідіть, ідіть! Я зараз повернуся. Нехай усі знають, що я добре помстився! Мене ж бо примусили розказати про такі речі, про які багато краще було б мовчати.

ЯВА 2

Жеронт, Скапен.

Жеронт. Ну, Скапене, як справи мого сина?

Скапен. Ваш син у безпеці, пане. Але ж вам самим загрожує таке лихо, що я б усе віддав, аби ви сиділи зараз у себе вдома.

Жеронт. Як! Що сталося?

Скапен. Саме в цю хвилину, коли я розмовляю з вами, вас скрізь шукають, щоб убити.

Жеронт. Мене?!

Скапен. Так.

Жеронт. Хто ж це?

Скапен. Брат тієї дівчини, з якою Октав одружився. Він гадає, що ви хочете розірвати їхній шлюб задля того, щоб замінити його сестру вашою дочкою. От чому він

і вирішив зігнати на вас свою досаду і заподіяти вам смерть: він хоче помститися за свою честь! Всі його приятелі — хлопці військові, як і він сам, — скрізь вас шукають і питаються про вас. Я сам то тут, то там зустрічав солдатів з його роти: вони всіх розпитують, чи хто вас не бачив, і тепер перекрили невеличкими загонами всі шляхи до вашого будинку, так що вам нема як вернутися безпечно додому. Ви не можете й кроку ступити ні праворуч, ні ліворуч, щоб не потрапити простісінько в їхні руки.

Жеронт. Що ж я маю робити, мій любий Скапене?..

Скапен. Не знаю, пане... Ну, тільки дивна якась історія... Я тремчу за вас від голови до п'ят, і... Стривайте... (Кидається в глиб сцени, ніби виглядає, чи немає кого).

Жеронт (тремтячи). Ну?..

Скапен (вертаючись). Ні, ні, ні, все гаразд...

Жеронт. Чи не знайшов би "ти якогось засобу, щоб визволити мене з біди?

Скапен. Я дещо придумав, та боюся, що й мене самого, чого доброго, вб’ють.

Жеронт. Ах, Скапене! Доведи, що ти вірний слуга. Не покидай мене, я тебе прошу!

Скапен. Та вже добре... Я ставлюся до вас із такою щирою приязню, хіба ж я можу покинути вас при лихій годині!

Жеронт. Запевняю тебе, ти матимеш за це нагороду. Подарую тобі це вбрання, коли воно трохи зноситься.

Скапен. Стривайте... Ось, до речі, я знайшов на дорозі одну річ, яка допоможе мені вас урятувати. Лізьте лишень у цей мішок і...

Жеронт (якому вдалося, що хтось іде). Ай!..

Скапен. Ні, ні, ні, ні, там нікого немає. Треба, кажу ж вам, щоб ви сховалися в цей мішок. Тільки глядіть, сидіть тихо! Я візьму вас на плечі, немов який клунок, та й пронесу вас повз ворогів до вашого будинку, а там ми замкнемося і зараз же пошлемо по допомогу.

Жеронт. Чудова ідея!

Скапен. Ого, ще й яка!.. Самі побачите! (Набік). Ну, ти заплатиш мені за свій наклеп!

Жеронт. Що?

Скапен. Кажу: та й пошиємо ж ми в дурні ваших ворогів! Ну, залазьте ж на саме дно, а головне, дбайте про те, щоб не показуватися; хоч би там що — не ворушіться!

Жеронт. Добре, добре, я знаю, що мені робити.

Скапен. Ховайтеся!.. Ось уже з’явився один з тих розбишак, що вас шукають. (Міняючи свій голос). "Що таке! Невже ж мені не пощастить у колошкати цього Жеронта! Невже ж ніхто не змилується й не скаже мені, де він. (До Жеронта своїм звичайним голосом). Не ворушіться. "Ех, сто чортів! Я таки знайду його, хоч би він — і крізь землю провалився!.." (До Жеронта своїм звичайним голосом). Не показуйтесь! (Весь діалог веде на два голоси). "Ей, ти там з мішком!" Добродію? "Я дам тобі золотого, коли ти скажеш мені, де той Жеронт!" Ви шукаєте синьйора Жеронта? "Атож, — чорти б його забрали! — я його шукаю". А навіщо він вам, добродію? "Навіщо?" Так. "Мене кортить — сто чортів! — відлупцювати його так, щоб він сконав!.." О добродію! З

такими особами, як синьйор Жеронт, так не поводяться, їх не можна бити. "Кого? Цього йолопа Жеронта, цього негідника? Цього нікчему?" Синьйор Жеронт, добродію, не йолоп, не негідник, не нікчема; і я б вас дуже просив не говорити про нього в такому тоні. "Як?! Ти насмілюєшся розмовляти зі мною так зухвало?!" Я повинен захистити чесну людину від образ. "Ей, слухай, чи ти часом не друг цьому Жеронтові?" Так, добродію, я йому друг. "Ага! Стонадцять чортів! То ти йому друг... Ну й на здоров'я!.. (Б'є дрючком по мішку). Ось маєш! На! Це тобі для нього!.." (Кричить, наче це його б'ють). Ай-ай-ай-ай, добродію! Ай-ай, добродію, годі, годі! Ай, вгамуйтеся! Ай-ай-ай! "Маєш! Передай йому це від мене! На все добре!" Ах, чорти б його забрали!.. Ото проклятий! Ой...

Жеронт (висовуючи голову з мішка). Ах, Скапене! Я більше не можу...

Скапен. Ой пане! Я весь розбитий! Плечі немов вогнем пече!..

Жеронт. Що таке?! Та він же весь час мене лупцював!

Скапен. Ой, що ви, пане! Все мені в спину попадав!..

Жеронт. Що ти верзеш! Я добре відчував удари, ще й зараз їх добре відчуваю!

Скапен. Та кажу ж вам, що ні; він тільки кінчиком дрючка зачіпав ваші плечі.

Жеронт. То тобі слід було далі відсунутися, щоб мені нічого не попадало.

Скапен (запихаючи йому голову назад у мішок). Стережіться! Ось другий — з лиця якийсь чужинець. (Міняючи знов голос і вимову). "Аж злість бере, цілий день бігав, бігав, як скажений, і ніде не міг знайти цього диявола Жеронта!.." Сховайтеся, та добре! "А скажіть, будь ласка, добродію, чи не знаєте ви часом, де цей Жеронт, якого я шукаю?" Ні, добродію, я зовсім не знаю, де Жеронт. "Та ви кажіть правду. Я нічого йому не зроблю. Я маю до нього невеличку справу: хочу тільки почастувати його спину дюжиною добрих стусанів та разів зо три — з чотири встромлю йому в груди цю шпагу". Запевняю вас, добродію, я не знаю, де він. "Мені здалося, наче в цьому мішку щось поворухнулося". Пробачте, добродію... "Ні, там, напевно, щось є". Та нічогісінько немає, добродію. "Мені дуже хочеться проколоти цей мішок шпагою". Ах, добродію, не раджу вам цього робити... "Ну, то покажіть мені, що там всередині". Не можу, добродію. "Чому не можеш?" А навіщо вам знати, що я несу? "А я хочу поглянути!" Нічого не побачите. "А що там за штука? Покажи!" Та там "тільки моя стара одежа... "Ну, показуй швидше, я тобі кажу!" Ні, цього не буде! "Не буде?" Ні! "А ось мій дрючечок попогуляє зараз по твоїй спині! Я тебе добре відлупцюю за це!" Плювати я хотів! "А-а! Ти ще й нахваляєшся?!" (Б'є дрючком по мішку і сам кричить, ні бито його б'ють). Ай-ай-ай! Ай, добродію, ай-ай-ай-ай! "До побачення! Це тобі, щоб ти навчився чемно розмовляти!" Ах! Щоб його чума задавила, того базіку! Ой!..

Жеронт (висовуючи голову з мішка). Ху!.. Так відшмагав, що далі й нікуди!

Скапен. Ху!.. Я вже, здається, мертвий!

Жеронт. Якого чорта він увесь час по моїй спині лупив!

Скапен (запихаючи йому голову назад у мішок). Ой стережіться! Ось наближається аж шість солдатів зразу! (Говорить на різні голоси): "Ходімо! Треба ж нарешті знайти цього Жеронта! Скрізь обшукаємо, ціле місто оббігаємо! Чорт його побери, хай ноги

потім повідпадають! Жодного куточка не пропустимо! Скрізь побуваємо! Скрізь обдивимось, всіх розпитаємо! Куди ж його зараз іти? Ходімо в той бік! Ні, в цей! Ліворуч, ліворуч! Праворуч] Ні, ні! Авжеж, краще праворуч!" (До Жеронта своїм звичайним голосом). Сховайтеся добре! "Ага, хлопці, ось його слуга! Ану, шельмо, кажи, де твій хазяїн!" Ей, панове, не чіпайте мене! "Ну, ну, кажи ж, де він. Та кажи швидше, язика немає, чи що? Ну, чого мовчиш? Мерщій! Ну!" Е!.. Панове, заспокойтеся!

Жеронт непомітно висовує голову з мішка і бачить Скапенову витівку.

"Гляди, не допоможеш нам знайти твого пана, відчухраємо тебе так, що й не отямишся!" Я краще піду на муки, ніж викажу вам мого пана... "Ага, стусанів захотілося!" Робіть зі мною що хочете! "Ти хочеш, щоб тебе відшмагали?" Я ніколи не зраджу мого пана; "А-а! Тобі таки заманулося скуштувати? Ось маєш!.. На!.." Ой!..

В ту мить, коли Скапен замірився вдарити, Жеронт вилазить з мішка; Скапен тікає.

Жеронт (сам). Іч, паскуда! Іч, зрадник! Розбійник! То це так ти хотів мене замордувати?!

ЯВА 3

Зербінетта, Жеронт.

Зербінетта (сміється, не бачачи Жеронта). Ха— ха-ха! Ох, не можу!..

Жеронт (набік; не бачачи Зербінетти). Ну, присягаюся, ти мені добре за це заплатиш!

Зербінетта (не бачачи Жеронта). Ха-ха-ха-ха! Ну й оказія! От старий дурень!

Жеронт. Тут немає нічого смішного, і нічого вам реготати.

Зербінетта. Що? Що ви хочете сказати, добродію?

Жеронт. Я хочу сказати, що вам не слід сміятися з мене.

Зербінетта. З вас?

Жеронт. Так.

Зербінетта. Як!.. Та хто ж збирається з вас сміятися?

Жеронт. А чого ж ви прийшли сюди, та ще й регочете перед самісіньким моїм носом?

Зербінетта. Я зовсім не з вас сміюся... Мене розсмішила одна кумедна історія, яку мені щойно розказали. Не знаю, може, це через те, що я сама причетна: до тієї справи, тільки ніколи не доводилося мені чути чогось смішнішого за ту штуку, яку встругнув син, щоб видурити в свого батька гроші.

Жеронт. Син устругнув штуку, щоб видурити в свого батька гроші?

Зербінетта. Так. Якщо ви мене й не попросите, я вам все одно розповім. Я страх як люблю розповідати різні історії.

Жеронт. Прошу вас, розкажіть мені, в чім справа.

Зербінетта. Залюбки. Я спокійнісінько можу розповісти вам цю пригоду, бо її й без мене скоро всі знатимуть. Доля закинула мене до циган, що мандрують по всіх усюдах, Цигани ті живуть із ворожіння, а іноді — то й з іншого чого. Коли ми стали шатрами у цім місті, один юнак закохався в мене. Відтоді він не давав мені спокою; як і всі юнаки,

він гадав спочатку, що досить лише сказати кілька слів — та й справі кінець. А вийшла зовсім не так: я йому гордо відмовила, і ця несподівана перешкода зробила його зовсім іншим. Він признався в своєму коханні до мене тим людям, у яких я жила, і вони згодилися віддати йому мене за певну суму. На жаль, мій коханий був у такому становищі/ в якому частенько перебуває більшість синів із порядних родин, тобто він зовсім не мав власних грошей… В нього є батько — хоч і багатий, а проте скупий, як той чорт! Найогидніша людина в світі!.. Стривайте, як його на ім'я? Ну, ну! Поможіть мені згадати… Чи не можете ви мені сказати, кого тут у місті вважають за найпершого скнару?

Жеронт. Ні.

Зербінетта. Його ім'я ще кінчається на "рон"… "рент"… Ор… Оронт? Ні! Же… Жеронт? Так, Жеронт! Так, так! Саме так звуть того скнару… Я згадала! Це його ім'я, того скупердяги! Ну, то я розповідатиму далі… Отож наші люди хотіли сьогодні знятися з місця, і моєму коханому, без грошей у кишені, довелося б навіки попрощатися зі мною, коли б йому не допоміг його спритний слуга, який зумів видурити гроші в його ж таки батька. О, ім'я того слуги мені добре відоме! Його звуть Скапен. Це людина, яких на світі мало, все б його хвалила, здається!

Жеронт (набік). Ах ти ж, мерзотник!

Зербінетта. Слухайте ж, яку він-штуку підстроїв, щоб пошити того скнару в дурні. Ха-ха-ха-ха! Згадати не можу, щоб не сміятися, від щирого серця! Ха-ха-ха! Віл пішов до того скупого собаки… Ха-ха-ха!.. І набалакав йому, ніби він гуляв з його сином у порті… Хі-хі!.. І побачили вони там турецьку галеру, куди їх запросили;— ніби якийсь молодий турок почастував їх там добре… Ха-ха-ха!.. Потім, поки вони отак частувалися, галера ця вийшла в чисте море, і ніби той турок відіслав Скачена в човні на берег і звелів переказати батькові "його панича, що він завезе його сина до Алжіру, якщо старий зараз же не пришле йому п'ятсот екю… Ха-ха-ха!.. Отут-то мій скнара, мій жадюга і зовсім розгубився, не знає вже, що й робити: любов до сина змагається в ньому зі скупістю! П'ятсот екю, що їх у нього вимагають, — наче п'ятсот кривавих ударів кинджалом у серце… Ха-ха-ха!.. Як же йому відірвати від себе такі гроші! От з горя він і починає мудрувати, як. би його повернути сина… Ха-ха— ха!.. Він хоче послати в море поліцію за турецькою галерою, ха-ха-ха!.. Він умовляє свого слугу зостатися заручником там замість сина, поки він назбирає грішви, хоч і не думає платити, ха-ха-ха!.. Він жертвує для цього стару одежину, сподівається взяти за неї п'ятсот екю, а вона й тридцяти не варта, ха-ха-ха!.. Слуга доводить йому, що все це ні до чого, а той тільки й знає, що тужно вигукує: "І якого біса понесло його на ту галеру?! Ах, проклята галера! Мерзенний турок!.." Нарешті після різних викрутів, після довгих зітхань та зойків… Та, бачу я, ви зовсім не смієтеся з моєї розповіді… Що ви на це скажете?

Жеронт. Я скажу, що той юнак — негідник, зухвалець, що батько його добре покарає за всі його мерзенні штуки; що циганка та зухвале дівчисько, мерзотниця, яка дозволяє собі так нахабно плескати язиком про чесну людину. Ось він навчить її, як з'являтися сюди та баламутити хлопців з порядних родин; а слуга отой — справжній

розбійник, якого Жеронт негайно запроторить на шибеницю!

ЯВА 4

Зербінетта, Сільвестр.

Сільвестр. Куди ж це ви втекли? Чи ви знаєте, що ви зараз розмовляли з батьком вашого коханого?

Зербінетта. Мені тільки тепер оце почало прояснятися… Отже, виходить, нічого не знаючи, я розповіла йому його ж власну історію!

Сільвестр. Що таке? Його власну історію?

Зербінетта. Так. Мені так сподобалася ця витівка, що я не могла втерпіти, щоб не розказати про неї кому-небудь… Ну, то що ж із того? Нехай йому болить! Не думаю, щоб від цього наші справи змінилися на гірше чи на краще!

Сільвестр. Що за звичка ото у вас — базікати! Ну й язик! Хоч би вже про свої справи не ляпали!

Зербінетта. Адже ж однаково він дочув би те саме, від інших.

ЯВА 5

Аргант, Сільвестр, Зербінетта.

Аргант (за сценою). Агов! Сільвестре!

Сільвестр (до Зербінетти). Ідіть додому. Це мій хазяїн мене кличе.

ЯВА 6

Аргант, Сільвестр.

Аргант. То ви змовилися, негідники! То ви змовилися! Скапен, ти і мій синочок задумали обдурити мене! І ви гадаєте, що я це стерплю?

Сільвестр. Їй-бо, пане, то Скапен вас морочить, а я вмиваю руки. Запевняю вас, я тут не винний.

Аргант. Ми ще розберемося в усьому, шибенику, ми Ще розберемося! Я нікому не дозволю водити себе за носа!

ЯВА 7

Жеронт, Аргант, Сільвестр.

Жеронт. Ах, синьйоре Арганте! Яке горе, яке горе в мене, коли б ви знали!..

Аргант. Ой, і в мене теж не менше!

Жеронт. Отой мерзотник, штукар Скапен, видурив у мене п’ятсот екю!

Аргант. Отой же самий мерзотник, Скапен-штукар, так само видурив і в мене двісті пістолів!

Жеронт. Бачте, йому замало було того, що він видурив у менё п’ятсот екю, то він ще так мене ославив, що й розказати сором. Ну, я йому цього не подарую!

Аргант. Він мусить дати мені відповідь за свої штуки!

Жеронт. Він мусить зазнати кари! Я так помщуся, що буде пам’ятати!

Сільвестр (набік). О господи, хоч би мені не перепало!

Жеронт. І це ще не все, синьйоре Арганте, одне лихо ніколи само не приходить, завжди й друге за собою тягне. Сьогодні я тішився думкою, що побачу мою дочку, коли це довідуюся від одного чоловіка, що вона вже давно виїхала з Таранто… Гадають, що

загинула разом з кораблем…

Аргант. А скажіть, будь ласка, навіщо ж ви її тримали в Гаранте і позбавили себе втіхи мати дочку коло себе?

Жеронт. На це були в мене причини: родинні обставини змусили мене приховувати мій другий шлюб… Але кого я бачу?

ЯВА 8

Аргант, Жеронт, Неріна, Сільвестр.

Жеронт. Ах, ти тут, Неріно?!

Неріна (падаючи навколішки перед Жеронтом). Ах, синьйоре Пандольфе…

Жеронт. Облиш це, зви мене Жеронтом. Вже немає тих причин, які змушували мене називатися в Таранто чужим ім'ям.

Неріна. Гаразд! Проте скільки воно завдало нам турбот і тривог, коли ми вас тут шукали!

Жеронт. Де ж моя дочка та її мати?

Неріна. Ваша дочка, пане, звідси недалечко, та раніше, ніж я приведу її, я хочу просити у вас пробачення: ми залишилися зовсім самотніми, і, не знаючи, де вас знайти, я видала її заміж…

Жеронт. Ти видала мою дочку заміж?

Неріна. Так, пане.

Жеронт. Але ж за кого?

Неріна. За одного юнака — його звуть Октавом, він син якогось синьйора Арганта.

Жеронт. О небо!

Аргант. Який збіг обставин!

Жеронт. Веди нас, веди нас мерщій до неї!

Неріна. Для цього вам треба тільки ввійти в цей будинок.

Жеронт. Іди вперед! Ходімо за мною, за мною, синьйоре Арганте!

Сільвестр (сам). От так несподіванка… зовсім неймовірна!..

ЯВА 9

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Ну, Сільвестре, що поробляють наші панки?

Сільвестр. Я маю дві новини для тебе…. Перша: справа Октава цілком уладналася. Виявилося, що наша Гіацінта — дочка синьйора Жеронта, і випадок допоміг задумові мудрих батьків. Друга новина — це те, що обидва старі, особливо синьйор Жеронт, погрожують тобі страшною карою.

Скапен. Це ще нічого! Від таких погроз ніколи не було мені боляче… Це просто собі хмарки, що дуже високо пролітають над нашими головами…

Сільвестр. Гляди лиш! Сини легко можуть помиритися з батьками і коли б тобі часом у сильце не попасти…

Скапен. Не турбуйся, я доведу цю справу до кінця! Я зумію вгамувати їхній гнів і…

Сільвестр. Забирайся! Вони вже йдуть.

ЯВА 10

Жеронт, Аргант, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр.

Жеронт. Підійди, донечко моя, підійди до мене! Моя радість була б ще більшою, коли б і твоя мати була разом з тобою.

Аргант. Ось, до речі, й Октав…

ЯВА 11

Аргант, Жеронт, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр.

Аргант. Ідіть сюди, сину мій, ідіть порадійте разом з нами з вашого несподівано щасливого шлюбу. Небо…

Октав. Ні, тату! Всі ваші пропозиції щодо цього шлюбу будуть марні! Я повинен скинути перед вами маску. Адже вам сказали, що я вже одружений?

Аргант. Так. Але ж ти не знаєш…

Октав. Я знаю все, що мені треба знати.

Аргант. Я хочу сказати тобі, що дочка синьйора Жеронта…

Октав. Дочка синьйора Жеронта ніколи нічим не буде для мене!

Жеронт. Та вона ж…

Октав (до Жеронта). Ні, добродію, прошу мені пробачити — моє рішення незламне!

Сільвестр (до Октава). Ось послухайте…

Октав. Ні! Мовчи! Я нічого не хочу слухати!

Аргант (до Октава). Твоя дружина…

Октав. Ні, тату, кажу ж вам — я скоріше вмру, ніж покину мою любу Гіацінту! (Переходить через сцену і стає поруч Гіацінти). Робіть що хочете, але ось та, якій я на ціле життя присягнув на вірність! Я кохатиму її довіку, й іншої дружини мені не треба!

Аргант. Та її ж тобі й віддають! Що за чортяка! Якийсь скажений, завів своєї і нічого слухати не хоче!

Гіацінта (показуючи на Жеронта). Так, Октаве, це мій батько… Я його знайшла, і тепер усім нашим нещастям кінець!

Жеронт. Ходімо ж до мене! Там нам буде зручніше розмовляти.

Гіацінта (показуючи на Зербінетту). Ах, тату! Я вас дуже прошу, будьте ласкаві, не розлучайте мене з моєю милою подругою. Вона така хороша дівчина, що ви, напевно, полюбите її, коли познайомитеся з нею ближче.

Жеронт. Ти хочеш, щоб я прийняв до себе в дім цю особу, коханку твого брата, яка щойно наговорила мені просто в обличчя тисячі гидот про мене самого?!

Зербінетта. Я дуже вас прошу, добродію, вибачте мені… Я б ніколи так не говорила, коли б знала, що це ви… Я знала про вас тільки те, що чула від людей.

Жеронт. Як?.. Чула від людей?

Гіацінта. Тату, в почуттях мого, брата до неї немає нічого злочинного, я ручуся за її доброчесність!

Жеронт. Чудово! Ви ще, може, схочете, щоб я одружив із нею мого сина? Вона ж бозна-хто! Тиняється скрізь без діла!

ЯВА 12

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр.

Леандр. Батьку мій, не журіться тим, що я покохав невідому вам дівчину без роду й достатків! Люди, в яких я її викупив, відкрили мені, що вона народилася тут, у цьому місті, і що батьки її — чесні люди; цигани вкрали її, коли їй було чотири роки… Ось вони дали мені цього браслета, який допоможе нам відшукати її рідних.

Аргант. Мій боже! Це ж моя дочка. Дивлюся на цей браслет і впевняюся, що це моя дочка, яку я втратив саме в такому віці.

Жеронт. Ваша дочка?

Аргант. Так, це вона! Дивлюся на її риси, і вони переконують мене в цьому.

Гіацінта. О небо! Які надзвичайні події!..

ЯВА 13

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Сільвестр, Карл.

Карл. Ах! Панове, який нещасливий випадок!

Жеронт. Що таке?

Карл. Бідолашний Скапен…

Жеронт. Це — мерзотник! Ось я звелю його негайно повісити!

Карл. Ах, пане, вам уже не доведеться турбуватися… Він проходив повз одну. будівлю, коли це летить згори величезний каменотесний молоток, пробиває бідоласі череп, та так, що видно мозок… Він помирає і просив принести його сюди, щоб сказати вам кілька слів перед смертю…

Аргант. Де ж він?

Карл. Ось його несуть…

ЯВА 14

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіацінта, Зербінетта, Неріна, Скапен, Сільвестр, Карл.

Скапен (його несуть двоє носильників, голову йому перев'язано, наче в пораненого). Ай-ай!.. Панове, ви бачите мене… Ой! Ви бачите, в якому я жахливому стані… Ой!.. Але я не хочу вмерти без прощення від усіх, кого тільки я міг образити… Ох!.. Так, панове, раніш, ніж я зітхну востаннє, від усього серця благаю вас: пробачте мені все, що я вам заподіяв, а особливо прошу об цім синьйора Арганта і синьйора Жеронта… Ой!..

Аргант. Щодо мене, то я тобі прощаю. Бог з тобою, помирай спокійно!

Скапен (до Жеронта). Вас, синьйоре, я найбільше образив. Ті удари дрючком, якими…

Жеронт. Не треба так багато говорити; я тобі теж прощаю!

Скапен. З мого боку то було нечуване зухвальство!.. Ті удари дрючком, якими я…

Жеронт. Облишмо це…

Скапен. І ось тепер, помираючи, я так страждаю… Мене страшенно мордують оті удари дрючком, якими…

Жеронт. Боже мій! Замовкни!..

Скапен. Ті нещасні удари дрючком, якими я вас…

Жеронт. Та кажу ж… тобі — замовкни! Я все забув!

Скапен. О, яка добрість! Але ж, синьйоре, чи ви ж від щирого серця прощаєте мені ті удари дрючком, якими…

Жеронт. Так, так! Та про що там говорити! Я все тобі прощаю — от і край!

Скапен. Ах!.. Синьйоре, я почуваю, що слова ваші повертають мене до життя!..

Жеронт. Ну-ну… Але я прощаю тобі з умовою, щоб ти помер!

Скапен. Як, пане?..

Жеронт. Я зречуся моїх слів, якщо ти одужаєш.

Скапен. Ой! Ой!.. Я знову зомліваю…

Аргант. Синьйоре Жеронте, простіть уже йому зовсім заради такого радісного для нас дня.

Жеронт. Ну, добре вже, добре!

Аргант. Ходімо ж повечеряємо разом, щоб краще натішитися з нашого щастя!

Скапен. І мене… хоч до краєчка столу віднесіть, поки я ще не вмер!